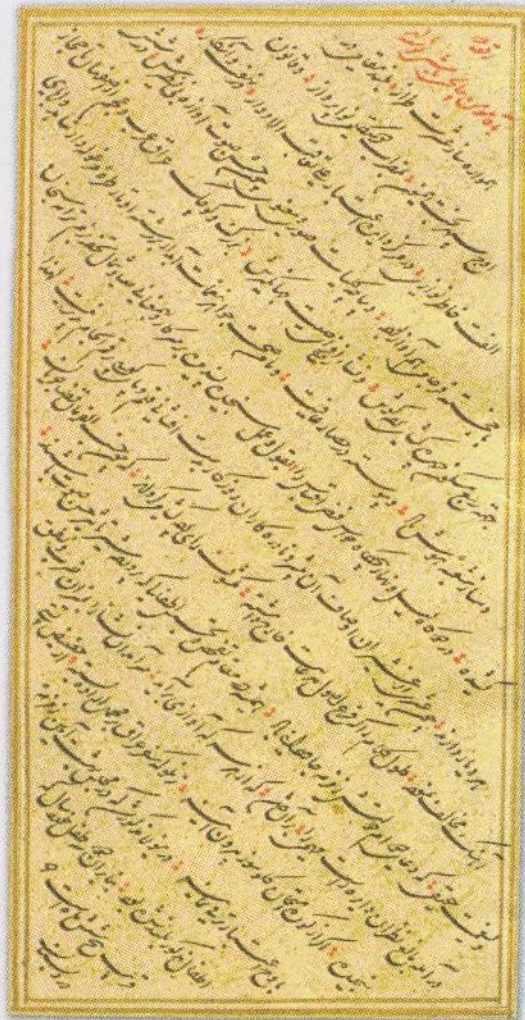

منشآت موسیقایی فارسی

متنل بری و هفت حکم، نامه و مکتوب از قرن هشتم تا دوازدهم هجری

گردآوری، تصحیح و پژوهش
امین (ابوالفضل) هراتی

کتاب
نشر چشمه

تصویر مندرج روی جلد برگرفته از نسخه ۶۶۷۹ کتابخانه ملک. ص ۳۲۹:
«رقعه‌ای به آقامؤمن چالچی باشی در باب آموزش موسیقی»

نشر خُنیاگر

تلفن: ۴۴۶۶۸۹۴۳ (تلفکس) و ۰۹۱۹۱۲۶۸۱۰۶

Email: khonyagarPub@gmail.com

کانال نشر خُنیاگر: telegram.me/khonyagarPublications

منشآت موسیقایی فارسی

مشمول بر سی‌وهفت خُکم، نامه و مکتوب

از قرن هشتم تا دوازدهم هجری

گردآوری، تصحیح و پژوهش امین (ابوالفضل) هراتی

طراحی جلد و حروف‌نگاری امین (ابوالفضل) هراتی

ویرایش ادبی و صفحه‌آرایی شهاب مینا

چاپ اول ۱۴۰۵

تعداد ۱۰۰ نسخه

© حق چاپ برای ناشر محفوظ است.

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۹۴۹۵۱-۹-۳ ۹۷۸-۶۲۲-۹۴۹۵۱-۹-۳ ISBN: 978-622-94951-9-3

فهرست

پیشگفتار	۱۱
مقدمه	۱۳
مروری گذرا به برخی وجوه ادبی منشآت	۱۸
برخی از صنایع بدیع لفظی در منشآت موسیقایی	۲۰
برخی از صنایع بدیع معنوی در منشآت موسیقایی	۲۲
پیشینه تصحیح منشآت موسیقایی	۲۵
نسخ خطی مورد استفاده در تصحیح	۴۴
نسخ منشآت شهاب الدین عبدالله مروارید کرمانی	۴۴
منشآت عبدالواسع نظامی نیشابوری (منشأ الإنشاء)	۴۵
نسخ منشآت خان احمد گیلانی	۴۵
نسخ منشآت روح الله لاری شیرازی	۴۶
منشآت غیاث الدین محمد فراقی اصفهانی	۴۷
نسخ منشآت محمد امین وقاری طبسی یزدی (گل دسته اندیشه)	۴۷
منشآت محمد شریف لاری	۴۸
منشآت محمد علی بن محمد مؤمن نصرآبادی	۴۸
نسخ منشآت بی نام	۴۹
شیوه تصحیح	۵۲
منشآت اول تا سوم: در معرفی و توصیف خواجه عبدالقادر مراغی	۵۵
صورت خط سلطان مغفور مرحوم، معزالدینا و الدین، شیخ اویس، أنار الله بُرهانه	۵۹
سواد خط سلطان مغفور، سلطان احمد، نُوَر الله مَضَجَعَه	۶۱
صورت نشان امیر تیمور که در باب سفارش خواجه [عبدالقادر] به اهل سمرقند نوشته بود، من انشاء	
مولانا شمس الدین منشی	۶۳
منشآت چهارم: رقعہ ای منسوب به میر سید شریف جرجانی	۶۸
رقعہ میر سید شریف در سفارش حافظ ادوار به یکی از ارباب نغمه	۷۱

- منشآت پنجم: حکم شیورغال موضع چهارباغ ولایت شبرغان به قل محمد غیجکی / فیچکی ----- ۷۵
- نشان استاد قل محمد غیجکی ----- ۷۷
- منشآت ششم: حکم ریاست محمد نقاره چی بر نقاره خانه ----- ۸۱
- نشان مهتری محمد نقاره چی ----- ۸۳
- منشآت هفتم: مقدمه عبدالواسع نظامی بر رساله تحفة الأُدوار، تألیف الله دادبن محمد عودی ----- ۸۹
- [مقدمه بر تحفة الأُدوار الله دادبن محمد عودی] ----- ۹۲
- منشآت هشتم: رخصت و امان نامه تشریف به مکه به نام خواجه کمال الدین عودی ----- ۹۶
- [نشان راه حجاز به نام خواجه کمال الدین عودی] ----- ۹۸
- منشآت نهم: حکم معافی استاد خضر شاه صرنایی ----- ۱۰۱
- حکم معافی استاد خضر شاه صرنایی ----- ۱۰۲
- منشآت دهم و یازدهم: مکاتیبی در باب استادزیتون ----- ۱۰۴
- حکم سرکاری سازنده ها که به جهت استادزیتون نوشته ----- ۱۰۹
- [رقعه که نواب خان احمد به استادزیتون کمانچه ای نوشته] ----- ۱۱۲
- منشآت دوازدهم و سیزدهم: شکوه نامه ای از محمد مؤمن عودی و حکم چالچی باشی گری وی ----- ۱۱۴
- عرضه داشت محمد مؤمن عودی ----- ۱۱۹
- حکم سرکاری سازنده ها که به محمد مؤمن عودی نوشته ----- ۱۲۱
- منشآت چهاردهم: دعوت قلی بیگ عودی به دربار خان احمد گیلانی ----- ۱۲۴
- رقعه که به قلی بیگ عودی نوشته ----- ۱۲۵
- منشآت پانزدهم: عریضه معین الدین منصور شیرازی به نورالدهرخان ----- ۱۲۶
- عرضه به خدمت نواب میرزانورالدهرخان، حاکم لار، در پرسش تعزیت و تهنیت سلطنت از جانب خواجه معین الدین منصور که در علم موسیقی و صوت و ساز مشهور آفاق است ----- ۱۲۸
- منشآت شانزدهم: مقدمه ای از معین الدین منصور شیرازی بر مکتوبی از امیرشرف الدین حسن ----- ۱۳۶
- [مقدمه معین الدین منصور بر مکتوبی از امیرشرف الدین حسن] ----- ۱۳۷
- منشآت هفدهم: عرضه داشت محمد خواننده ----- ۱۳۹
- عرضه داشت بنده، محمد خواننده ----- ۱۴۰
- منشآت هجدهم، نوزدهم و بیستم: دعوت نامه و حکم چالچی باشی گری امیرهاشم کمانچه و عرضه داشتی از او ----- ۱۴۲
- در طلب امیرهاشم کمانچه ----- ۱۴۴
- در تقدم امیرهاشم کمانچه بر اقران ----- ۱۴۵
- [عرضه داشت هاشم حسینی] ----- ۱۴۶
- منشآت بیست و یکم: مکتوبی از روح الله لاری شیرازی به خواجه حسینعلی عطفروش ----- ۱۴۸

- دیگر کتابتی است که در بازگشت از صوب مُلک روم به خواجه حسینعلی عطر فروش که در فنون صوت عمل بی بدل است نوشته شده ----- ۱۴۹
- منشآت بیست و دوم و بیست و سوم: فرمان تفویض ظُهر باخرز و مکتوبی به حافظ محب علی ----- ۱۵۱
- [فرمانِ تفویض ظُهر باخرز به حافظ محب علی] ----- ۱۵۳
- حسین خان شاملو به حافظ محب علی نوشته ----- ۱۵۴
- منشآت بیست و چهارم: رقعہ ای منتسب به میرصدالدین محمد در سفارش یکی از اهل موسیقی ----- ۱۵۶
- رقعه که میرصدالدین محمد به یکی از ارباب نغمه نوشته ----- ۱۵۸
- منشآت بیست و پنجم و بیست و ششم: اشتیاق نامه ای به حافظ جلاجل و حکم چالچی باشی گری وی ----- ۱۶۰
- میرزاقلی میلی به حافظ جلاجل نوشته ----- ۱۶۳
- نشان [چالچی باشی گری] حافظ جلاجل ----- ۱۶۴
- منشآت بیست و هفتم: حکم چالچی باشی گری حافظ هاشم ----- ۱۶۸
- صورت حکیم چالچی باشی گری [حافظ هاشم] ----- ۱۷۰
- منشآت بیست و هشتم: مکتوبی از منشآت فراقی اصفهانی ----- ۱۷۲
- سواد مراسله [ای موسیقایی] ----- ۱۷۴
- منشآت بیست و نهم: نامه ای از امینای صباغ صَفْهانی به یکی از اعاضم ----- ۱۷۵
- از زبان امینای صباغ صَفْهانی، که در فن موسیقی یگانه عصر بود، به یکی از اعاضم نوشته شد ----- ۱۷۷
- منشآت سی ام: مکتوبی از میرصوتی به محمد سعید حکیم ----- ۱۸۰
- مکتوبی که از زبان میرصوتی مصتف به نواب میرزامحمد سعید حکیم نوشته شد ----- ۱۸۳
- منشآت سی و یکم: مکتوبی از محمد امین وقاری به محمد داود ----- ۱۸۵
- نامه ای به محمد داود در وقتی که از یزد به اصفهان رفته بود؛ به این تقریب در موسیقی چیزی گفته شد ----- ۱۸۶
- منشآت سی و دوم: رقعہ ای به آقامؤمن چالچی باشی در باب آموزش موسیقی ----- ۱۸۹
- رقعه که به آقامؤمن چالچی باشی نوشته اند ----- ۱۹۱
- منشآت سی و سوم: حکم چالچی باشی گری استاد محمد تقی حافظ ----- ۱۹۲
- رقم چالچی باشی گری [استاد محمد تقی حافظ] ----- ۱۹۴
- منشآت سی و چهارم: مکتوبی از محمد شریف لاری به یکی از اهل موسیقی ----- ۱۹۶
- [مکتوبی از محمد شریف لاری که] به عزیزی خوش نوا و دوستی خوش ادا مرقوم شد ----- ۱۹۸
- منشآت سی و پنجم: مکتوبی در وصف سرما آراسته به اصطلاحات موسیقایی ----- ۱۹۹
- [بخش موسیقایی مکتوبی که] در وصف سرما نوشته شده ----- ۲۰۲
- منشآت سی و ششم: اشتیاق نامه ای به یکی از دوستان خوش آواز ----- ۲۰۴
- به یکی از دوستان خوش آواز نوشته اند ----- ۲۰۵
- منشآت سی و هفتم: حکم چالچی باشی گری (احتمالاً متعلق به دوره زندیه) ----- ۲۰۶
- رقم چالچی باشی گری ----- ۲۰۸

۲۱۱	منابع
۲۲۹	آیات
۲۳۱	احادیث
۲۳۲	اشعار فارسی
۲۳۴	اشعار عربی
۲۳۵	عبارت‌های عربی
۲۳۹	آعلام
۲۴۸	اماکن
۲۵۰	اصطلاحات موسیقایی
۲۵۹	واژه‌نامه
۲۷۹	تصویر نسخه خطی ده صفحه از منشآت کتاب حاضر
۲۹۱	Introduction

برخی از صنایع بدیع معنوی در منشآت موسیقایی

تشبیه

مانندکردن چیزی (مُشَبَّه) به چیزی (مُشَبَّه بَه) در صفتی (وجه شَبَه) (همان: ۱۵۱)، مانند «پشتش بسان کمانچه زه شده».

مجاز مُرْسَل و استعاره

مجاز عبارت است از استعمال لفظ در غیر معنی اصلی (همان: ۱۶۲). استعمال لفظ در غیر معنی اصلی مُلَزَم به مناسبتی است که این مناسبت را علاقه می‌نامند و علاقه انواع متعددی دارد، از جمله: علاقه سبب و مسبب، علاقه حال و محل، علاقه جزء و کل، علاقه مجاورت و ملازمت، علاقه مشابهت و علایقی دیگر (همان: ۱۶۳). در صورتی که علاقه میان معنی مجازی و حقیقی علاقه مشابهت باشد، آن را استعاره، و اگر چیزی غیر از مشابهت باشد، آن را مجاز مُرْسَل می‌نامند. بنابراین، «استعاره عبارت است از آنکه یکی از دو طرف تشبیه را ذکر و طرف دیگر را اراده کرده باشند» (همان: ۱۶۴)، مانند «چون بدر تمام منظور آحداق می‌شوند» که استعاره است از جذابیت چهره ظاهری یا هنری خواجه عبدالقادر مراغی (حدود ۷۵۷-۸۳۸ ق). استعاره بنا بر وضوح و استتار وجه شبه و نیز مختصات دیگر اقسامی مختلف دارد (نک. همان: ۱۶۴-۱۶۷).

تناسب / مراعات نظیر / مؤاخات

آن است که در سخن اموری را بیاورند که در معنی با یکدیگر متناسب باشند، خواه تناسب آنها از جهت همجنس بودن باشد، مانند گل و لاله؛ خواه تناسب از جهت مشابهت یا تَصَمُّن و ملازمت باشد، مانند شمع و پروانه، تیر و کمان. صنعت تناسب و مراعات نظیر از لوازم اولیه سخن ادبی است. این است که کمتر نظم و نثر ادب فارسی و عربی از قدما می‌توان یافت که عاری از صنعت مراعات نظیر باشد (همان: ۱۶۸ و ۱۶۹). این صنعت یکی از مهم‌ترین و پرکاربردترین صنایع مورد نظر در منشآت موسیقایی است و کاربرد حقیقی یا مجازی اصطلاحات موسیقایی در منشآت این مجموعه تا حد زیادی متأثر از کاربرد همین صنعت تلقی می‌شود. کاربرد مراعات نظیر در منشآت بسته به موضوع و مخاطب هر مکتوب تغییر می‌کرده است، چنان‌که در فرمان شاه اسماعیل اول جهت «نشان کلانتری کتابخانه همایون به اسم استاد کمال‌الدین بهزاد» (نویسی: ۱۳۶۸: ۳۵۳، پانویس ۱ و ۳۵۹-۳۶۱) اگر موضوع یا مخاطب مکتوبی در زمره نگارگران یا خوشنویسان بوده، مراعات نظیر حکم می‌کرده است که اصطلاحات، آیات و ابیات نیز در تطبیق با همان حوزه و تخصص برگزیده و به کار بسته شود. نه تنها در اغلب منشآت موسیقایی با کاربرد اصطلاحات و

ترکیبات موسیقایی بهره‌سراش از صنعت تناسب (مراعات نظیر) برده شده است، بعضاً در خلال منشآت غیرموسیقایی نیز مواردی مانند «دوگاه لیل و نهار»، «پنج‌گاه حواس»، «طبقات ادوار»، «پرده بی‌نوايي»، «راه حجاز»، «عشر عشیران» و مواردی دیگر به چشم می‌خورد که با استفاده از ترکیبات اصطلاحات موسیقایی، که کاربردشان در منشآت دوره‌های مختلف با فرازونشیبی ضمنی تداول داشته، از این صنعت بهره برده شده است. به عنوان نمونه، در خلال منشآت معین‌الدین محمد زمچی آسفزاری هروی، از ادبای دوره سلطان حسین بایقرا (سل ۸۷۳-۹۱۱ق)، مکتوبی است کاملاً غیرموسیقایی به قاضی عیسی که در بخشی از آن چنین می‌نویسد (تأکیدها بر اصطلاحات موسیقایی از اینجانب است): «[...] از آن جناب [...] سزاوار چنان می‌نماید که در تمهید بنیان این معنی اهتمام لاکلام بروجهی به ظهور رسانند که زیردستانِ مُحْتَرِّ در میان خانه فراغت فروداشت کرده به سبب بی‌اصولیی حرکات ناملائی افواجِ فتن از مقام اصلی خود خارج نشوند، چنانچه آواز آن بریزرگ و کوچک امم نهفته نماند و در صفاهان و عراق عجم بازگویند و اسباب موافقت از نوروز به روز تضاعف پذیرد و عشاق بیت‌الله پیروانِ غولِ عوایت را که از عمل ترانه چون زنگله هرزه‌درایی کنند مُحْتَرِّ گردانیده، به راه راست آهنگ توانند نمود و از پرده حجاز به نوا رسیده، پیشروهای دَعَوَاتِ صالحه به مقام محشر فرستند.

عشاقِ حسینی را بنواز و نوايي ده اعدای مخالف را در ناله زیر افکن»

(زمچی آسفزاری هروی، ن.خ.: ۲۴۸-۲۴۹).

ایهام / تخیل / توریه

ایهام در لغت به معنای «در وهم و گمان افکندن» و توریه به معنی «در پرده سخن گفتن» است. در بدیع معنوی عبارت است از آوردن لفظی که دارای دو معنی نزدیک و دور از ذهن باشد و طوری به کار برده شود که شنونده از معنی نزدیک به معنی دور منتقل شود (همایی ۱۳۸۹: ۱۷۴-۱۷۵)، مانند «دوگاه صبح و مسا» یا «دوگاه لیل و نهار» که مفهوم قریب از «دوگاه» در دو نمونه نخست «وقت» و مفهوم بعید کاربرد نام یکی از شعبات بیست و چهارگانه نظام ادواری است.

ایهام تناسب

عبارت از آن است که الفاظ جمله در آن معنی که مراد گوینده است با یکدیگر متناسب نباشد ولی در معنی / معانی دیگر تناسب داشته باشد (همان: ۱۷۶)، مانند «از صیت قول و عمل هر یک گوش ارباب نغمه پُر است» که مقصود از «قول» و «عمل»، «گفتار» و «کردار» که ارتباط معنوی چندانی با

«گوش اربابِ نغمه» ندارد نیست، بلکه مقصود دو فرم^۱ یا گونه فرمال^۲ «قول» و «عمل» است. این صنعت نیز در منشآت موسیقایی فراوان به کار رفته است.

ارسال مَثَل (تمثیل)

«آن است که عبارت نظم یا نثر را به جمله‌ای که مَثَل یا شبیه مَثَل و متضمن مطلبی حکیمانه است بیاریند» (همان: ۱۹۱). مانند مَثَل «زَادَ فِي الظَّنْبُورِ نَغْمَةً» که در شماری از منشآت این مجموعه به کار رفته است و علاوه بر ارسال مَثَل، به دلیل وجه موسیقایی اش با متن موسیقایی منشآت تناسب نیز دارد.

تَلْمِيح

در لغت به معنای «به گوشه چشم اشاره کردن» است و در علم بدیع آن است که در ضمن کلام به داستان، مَثَل، آیه و حدیثی مشهور اشاره شود (همان: ۲۰۶).

براعت استهلال

براعت در اصل به معنی «تفوق» و «برتری» و استهلال به معنی «نخستین آواز کودک به گاه زاده شدن از مادر» است. براعت استهلال نوعی از صنعت تناسب و مراعات نظیر است که به سرآغاز سخن اختصاص دارد و از تناسب و هماهنگی مقدمه، اعم از دیباچه کتاب، تشبیب قصیده و آغاز مقاله و خطابه، با مقصود اصلی متن خبر می‌دهد (همان: ۱۹۳). یکی از صنایع ادبی مسلط در برخی منشآت، به ویژه دیباچه‌ها و سرآغاز سلطانیات صنعت براعت استهلال است.

حُسن طلب

آن است که با ظرافت و حُسن تعبیر ادبی از کسی چیزی بخواهند که از سویی عاری از حالت خفت و ذلت سؤال و گدایی باشد و از سویی دیگر سبب برانگیختن نشاط بخشندگی در طرف مقابل شود (همان: ۲۰۰). رقعۀ خان احمد برای بازگشت استادزیتون به رشت و رقعۀ میرزاقلی میلی به حافظ جلاجل نمونه‌هایی از کاربرد صنعت حُسن طلب‌اند.

1. Form

2. Formal Genres

Persian Musical's Monsha'āt

Consisting of Thirty-seven Decrees, Letters and Writings
From the 8-12th A.H/14-18th A.D

Compilation, Correction and Research by

Amin (Abolfazl) Harāti

عدم دسترسی یا نبود منابع تاریخی-روایی کافی از سیر حیات موسیقی کلاسیک ایرانی سبب شده است موسیقی پژوهان در دهه های اخیر دغدغه های تاریخ شناسانه خود را در منابع غیرموسیقایی بجویند. بخش نسبتاً ناشناخته تری از این منابع غیرموسیقایی را منشآت به خود اختصاص می دهند. منشآت گونه ای از متون ادبی و در توصیفی سهل و کلی عبارت است از هرگونه متنی که دارای ویژگی های ادبی و منشیانه باشد. اثر پیش رو مجموعه ای مشتمل بر سی و هفت متن ادبی-موسیقایی در قالب منشآت است که از میان بیش از شصت منشآت موسیقایی مورد شناسایی نگارنده برگزیده و تصحیح یا بازتصحیح شده اند. کوشیده شده است این گزینش مبتنی بر دو شرط برخورداری از داده های تاریخی-موسیقایی و احتمال بر غنای اصطلاحی-موسیقایی باشد و مجموعه ای کمتر شناخته شده از داده های مذکور، که در حیدفاصل قرون هشتم تا دوازدهم هجری قمری نگاشته شده اند، در قالب یک مجموعه به حضور علاقه مندان تقدیم شود.

9786229495193

نیا
مهرخیاگر